

Lena ZelmanowiczUniwersytet Opolski, Szkoła Doktorska; e-mail: 139872@student.uni.opole.pl <https://orcid.org/0009-0009-2532-8129>

Nauczanie przedmiotów historyczno-prawnych na polskich wydziałach prawa w roku akademickim 2023/2024

**Teaching of Legal History Subjects at Polish Law Faculties
in the Academic Year 2023/2024**

Streszczenie

W artykule analizie poddano stan nauczania w obszarze historyczno-prawnym na polskich wydziałach prawa w roku akademickim 2023/2024. Badaniem objęto m.in. przedmioty: historia państwa i prawa, powszechna historia prawa oraz prawo rzymskie, które wciąż stanowią istotny element edukacji prawniczej. Przeanalizowano różnice w podejściu do dydaktyki w poszczególnych uczelniach, szczególnie w kontekście liczby godzin, reżimu uczestnictwa oraz punktacji ECTS. W artykule przedstawiono również wpływ reformy z 2018 r. na kształtowanie programów nauczania.

SŁOWA KLUCZOWE: prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, prawo rzymskie, reforma edukacji prawniczej, historia prawa

Summary

The article analyzes the state of teaching of the legal history subjects at Polish law faculties during the academic year 2023/2024. The study focuses on subjects such as history of state and law, general history of law and Roman law, which remain key components of legal education. The article examines the differences in teaching approaches across universities, especially regarding class hours, participation requirements, and ECTS credits. Additionally, it discusses the impact of the 2018 reform on curriculum design.

KEYWORDS: higher education and science law, Roman law, legal education reform, history of law

Wprowadzenie

Studenci prawa od początku studiów uczą się przedmiotów historyczno-prawnych. Zgodnie z XIX-wieczną szkołą historyczną nauki prawne dzielą się na: teorię i filozofię prawa, nauki dogmatyczne (np. prawo cywilne, administracyjne)

oraz historyczno-prawne, łączące prawo i historię (Morawski, 2015, s. 13–16). Programy tych przedmiotów różnią się między uczelniami pod względem nazw, godzin, punktów ECTS i reżimu uczestnictwa. W XIX w. historia państwa i prawa weszła na uniwersytety, tworząc obowiązujący do dzisiaj podział na historię prawa polskiego i historię powszechną (Wydmański, 2020, s. 390).

Artykuł przedstawia stan nauczania przedmiotów historyczno-prawnych na polskich wydziałach prawa w roku akademickim 2023/2024. Celem opracowania jest analiza wpływu reformy z 2018 r. na nauczanie tych przedmiotów, wprowadzonej ustawą – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, tekst jedn. Dz. U. z 2024 r. poz. 1571 z późn. zm.). W artykule została opisana dydaktyka na uniwersytetach publicznych według rankingu „Perspektywy” 2023 (Fundacja Edukacyjna „Perspektywy”, 2024).

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji i Nauki z dnia 11 października 2022 r. (Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 11 października 2022 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych, Dz. U. z 2022 r. poz. 2202) historię zalicza się do nauk humanistycznych, zaś nauki prawne – do nauk społecznych. Nauki te są naukami historyczno-prawnymi, badającymi teorię, treść i funkcjonowanie prawa oraz jego instytucji w przeszłości.

Organizacja programów nauczania prawa nadal budzi zainteresowanie akademickie i praktyczne (Czech-Jezierska, 2015, s. 78). Potrzebę zgłębienia tej tematyki wyrażają autorzy badań nad przedmiotami historyczno-prawnymi przed zmianami wynikającymi z ustawy, podkreślając konieczność „wnikliwego opracowania” stanu przedmiotów historyczno-prawnych po reformie (Kantor-Kozdrowicki, Materniak-Pawłowska, Przygodzki, 2020, s. 150).

Z analizy wyłączono historię doktryn polityczno-prawnych, gdyż – zgodnie z poglądem Sylwestrzaka – wykazuje ona bezpośrednie powiązanie z innymi przedmiotami prawniczymi (Sylwestrzak, 2013, s. 17). Różni się od klasycznej historii prawa, koncentrując się na ewolucji idei i teorii prawnych, a nie na wydarzeniach wpływających na tworzenie przepisów. Ze względu na interdyscyplinarność autorka nie klasyfikowała tego przedmiotu wyłącznie jako historyczno-prawnego.

W artykule zastosowana została metoda porównawcza, przy czym autorka użyła skrótów: „s.s.” dla określenia studiów stacjonarnych, „s.n.” – dla niestacjonarnych oraz „s.w.” – dla studiów wieczorowych.

1. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

Na Wydziale Prawa i Administracji UJ przedmiotów historyczno-prawnych nauczają badacze zrzeszeni w trzech katedrach. Pierwszą z nich jest Katedra Historii Administracji i Prawa Wyznaniowego, która podzielona jest na dwie pracownie: Pracownię Historii Administracji i Myśli Administracyjnej oraz Pracownię Prawa Kościelnego i Wyznaniowego. Drugą jest Katedra Powszechnej Historii Państwa i Prawa, zaś trzecią Katedra Prawa Rzymskiego. Wyszczególniony jest również Zakład Historii Prawa Polskiego. Program studiów prawniczych obejmuje moduły obowiązkowe, podstawowe i specjalistyczne (zob. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, 2023).

Na kierunku prawo na I roku studiów do przedmiotów obowiązkowych należą: wstęp do prawoznawstwa, logika dla prawników, prawo konstytucyjne oraz jeden przedmiot historyczny do wyboru (historia państwa i prawa polskiego, powszechna historia prawa, prawo rzymskie). Nauczanie każdego z tych przedmiotów trwa 2 semestry, obejmuje 60 godz. wykładu i ćwiczeń, za które przyznaje się 8 p. ECTS. Na s.n. liczba godzin wynosi 21 na semestr, przy zachowaniu 8 p. ECTS.

W ofercie są również przedmioty specjalistyczne: archeologia prawa (30 godz. wykładu, 3 p. ECTS, na s.n. przedmiot nie został uwzględniony), commons and roman legal framework (20 godz. wykładu, 2 p. ECTS na s.s., 3 p. ECTS na s.n.), comparative perspective of the roman and modern private law (30 godz. konwersatorium, 4 p. ECTS, na s.n., przedmiot nie został uwzględniony), dzieje parlamentaryzmu polskiego (30 godz. wykładu na s.s., 20 godz. wykładu na s.n., 4 p. ECTS na obu trybach), historia ustroju państw starożytnych (30 godz. wykładowych, 4 p. ECTS, na s.n. przedmiot nie został uwzględniony), reflektorem w mrok – prawo rzymskie o współczesnym (30 godz. konwersatorium, 4 p. ECTS na s.s., na s.n. przedmiot nie został uwzględniony), wykładnia i analiza historycznoprawna w praktyce (20 godz. wykładowych na s.s. i s.n. oraz 3 p. ECTS na s.s. i 4 p. ECTS na s.n.), introduction to comparative law (30 godz. wykładowych oraz 3 p. ECTS na s.s. i s.n.), porównawcza historia ustrojów państwowych (45 godz. wykładowych na s.s., 28 godz. wykładowych na s.n. oraz 6 p. ECTS na obydwu trybach), państwo prawa w Europie XIX i XX wieku (30 godz. wykładu, 3 p. ECTS, tylko na s.s.), fundamental of American and Polish legal system (przedmiot wykładany w wymiarze 20 godz. konwersatorium oraz 3 p. ECTS na s.s.). Na IV i V roku studiów dostępne jest historyczno-prawne seminarium magisterskie (60 godz. rocznie na s.s., 42 godz. na s.n.).

Na kierunku administracja I stopnia na I semestrze oferowany jest kurs historia nowożytnej administracji publicznej (45 godz. wykładu i 30 godz. ćwiczeń na s.s., 30 godz. wykładu i 20 godz. ćwiczeń na studiach zaocznych, którego zaliczenie gwarantuje 7 p. ECTS na dwóch trybach studiów). Na studiach magisterskich dostępne są przedmioty w języku angielskim, takie jak: the legal history and the history of administration and constitutional system of Spain and Latin America Countries, fundamentals of Anglo-American and Polish legal systems, a także constitutionalism – history and contemporary issues – każdy po 30 godz. wykładu, 5 p. ECTS. Prowadzony jest także wykład: rzymska praktyka administracyjna (15 godz., 2 p. ECTS). Na kierunkach prawo i administracja na Wydziale Prawa i Administracji UJ prowadzone są historyczno-prawne seminaria licencjackie (30 godz. rocznie na ostatnim roku studiów) oraz seminaria magisterskie, które na s.s. trwają 15 godz. w II semestrze oraz po 30 godz. w III i IV, natomiast na s.n. 10 godz. w II semestrze oraz po 20 godz. w III i IV.

2. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego

Na Wydziale Prawa i Administracji UW przedmioty historyczno-prawne są realizowane przez Katedrę Europejskiej Tradycji Prawnej, Katedrę Historii Ustroju i Prawa Polskiego, Katedrę Powszechnej Historii Państwa oraz Katedrę Prawa Rzymskiego i Antycznego, a także Zakład Historii Administracji i Zakład Prawa Wyznaniowego. W strukturze wydziału funkcjonują również Pracownia Bibliografii Historyczno-Prawnej, Pracownia Dziejów Kultury Prawnej oraz Pracownia Prawa Polskiego XX wieku. Przed dniem 12 grudnia 2019 r. przedmioty te były organizowane przez Instytut Historii Prawa, który został rozwiązany wskutek zmian w regulaminie wydziału (zob. Uniwersytet Warszawski, 2024c).

Na kierunku prawo harmonogram przedmiotów historyczno-prawnych jest identyczny dla s.s. i s.n. Na I roku studiów realizowane są: prawo rzymskie i tradycja romanistyczna – zajęcia roczne obejmujące 60 godz. wykładu i ćwiczeń, 9 p. ECTS (zob. Uniwersytet Warszawski, 2024a); ewolucja ustrojów państwowych i instytucji prawnych – również 60 godz. wykładu i ćwiczeń, 9 p. ECTS. Oba przedmioty można zaliczyć poprzez zakwalifikowanie się do finału Ogólnopolskiej Olimpiady Historycznoprawnej im. M. Sczanieckiego.

Na kierunku administracja, na studiach I stopnia s.s. i s.n., obowiązkowy jest jednosemestralny przedmiot geneza współczesnej administracji, obejmujący 15 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń, przyznający 6 p. ECTS. Na kierunku

prawo finansowe i skarbowość studenci na I lub II roku studiów mogą wybrać konwersatorium prawno-historyczne zarys historii skarbowości w wymiarze 15 godz., 2 p. ECTS (zob. Uniwersytet Warszawski, 2024b).

3. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Na Wydziale Prawa i Administracji UAM zajęcia z zakresu nauk historyczno-prawnych prowadzą dwa zakłady: Zakład Badań nad Ustrojem Państwa i Myślą Polityczno-Prawną oraz Zakład Prawa Rzymskiego, Tradycji Prawnych i Prawa Dziedzictwa Kulturowego (zob. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2024).

W ramach programu studiów na kierunku prawo przedmioty historyczno-prawne realizowane są w kilku etapach. Na I roku (semestr zimowy) obowiązkowy jest kurs prawa rzymskiego, za który student otrzymuje 7 p. ECTS. Przedmiot ten realizowany jest w formie 25 godz. ćwiczeń i 45 godz. wykładu na s.s. oraz 36 godz. wykładu na s.n. W II semestrze studenci wybierają przedmioty z grupy PH-1, obejmujące: historię ustroju państwa, historię prawa cywilnego oraz historię doktryn historyczno-prawnych. Przedmioty z grupy PH-1 są realizowane w formie wykładów (30 godz.) i ćwiczeń lub konwersatorium (15 godz.) i PH-2 są realizowane tylko w formie wykładu (30 godz.) – przypisano im 8 p. ECTS. W ramach tej grupy studenci mogą wybrać jeden spośród trzech przedmiotów wskazanych powyżej. Na s.n. oba bloki realizowane są wyłącznie jako 24 godz. wykładu. Na II roku s.n. istnieje możliwość wyboru przedmiotu fakultatywnego – wybrane zagadnienia ustrojowe Niemiec XX w. – w wymiarze 15 godz. Zajęcia historyczno-prawne prowadzone są także na wyższych latach studiów w ramach seminarium magisterskiego (IV i V rok), które obejmują 60 godz. rocznie, zarówno na s.s., jak i s.n.

Na kierunku administracja, na I roku studiów I stopnia, w II semestrze obowiązkowym przedmiotem jest historia administracji realizowana w wymiarze 30 godz. wykładu na s.s. oraz 21 godz. na s.n., z przypisanymi 3 p. ECTS.

4. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego

Na Wydziale Prawa i Administracji UG przedmioty historyczno-prawne prowadzą pracownicy Katedry Historii Prawa oraz Zakładu Prawa Rzymskiego (zob. Uniwersytet Gdański, 2024).

Na kierunku prawo studia odbywają się w trybie s.s., s.n. wieczorowym oraz s.n. zaocznym. We wszystkich trybach na I roku (semestr zimowy) studenci realizują obowiązkowe przedmioty historyczno-prawne: historię prawa oraz prawo rzymskie. Historia prawa na s.s. i s.n. wieczorowych obejmuje 30 godz. ćwiczeń, 3 p. ECTS oraz 60 godz. wykładu, 4 p. ECTS. Na s.n. zaocznych przeznaczono na ćwiczenia 10 godz., 3 p. ECTS oraz 35 godz. wykładu, 4 p. ECTS. Prawo rzymskie na s.s. i s.n. wieczorowych obejmuje 20 godz. ćwiczeń i 3 p. ECTS oraz 40 godz. wykładu i 3 p. ECTS. Na s.n. zaocznych ćwiczenia trwają 20 godz. – 4 p. ECTS, a wykłady obejmują 25 godz. – 3 p. ECTS.

Na kierunku administracja I stopnia o profilu ogólnoakademickim przedmiot historia administracji jest realizowany na s.n. w ramach 30 godz. wykładu, przynosząc 6 p. ECTS. Studia stacjonarne o profilu praktycznym nie obejmują historii administracji. Na kierunku administracja II stopnia s.n. nauczany jest przedmiot historia myśli ustrojowo-administracyjnej i socjologiczno-ekonomicznej, który obejmuje 60 godz. wykładu – 8 p. ECTS oraz 15 godz. ćwiczeń – 2 p. ECTS.

Na kierunku kryminologia I stopnia na I roku w I semestrze realizowany jest przedmiot historia prawa i procesu karnego, który obejmuje 30 godz. wykładu na s.s. i 20 godz. na s.n., przysługując 2 p. ECTS. Na kierunku prawo w administracji i gospodarce na studiach II stopnia s.n. wykładana jest historia administracji publicznej w Polsce od 1944 roku – obejmuje 15 godz. wykładu i przysługuje 3 p. ECTS

5. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

Na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii UWrocławskie przedmioty historyczno-prawne realizowane są przy Instytucie Historii Państwa i Prawa, który obejmuje Zakład Historii Administracji, Zakład Historii Państwa i Prawa Polskiego, Zakład Powszechnej Historii Państwa i Prawa oraz Zakład Prawa Rzymskiego. W skład instytutu wchodzi również dwie pracownie: Dokumentacji Historyczno-Prawnej oraz Europejskiej Kultury Prawnej.

Na studiach prawniczych przedmioty historyczno-prawne realizowane są na I roku w systemach: całorocznym i semestralnym. W semestrze letnim realizowany jest przedmiot prawo rzymskie – 30 godz. ćwiczeń i wykładu, 7 p. ECTS, natomiast przedmiot roczny – historia państwa i prawa – obejmuje 60 godz. wykładu i ćwiczeń, 9 p. ECTS. Ten sam program nauczania obowiązuje na s.n. s.w. zaocznych. Na s.w. na zajęcia z prawa rzymskiego w semestrze letnim przewidziano 24 godz. wykładu i 20 godz. ćwiczeń, a na przedmiot historia

państwa i prawa – 48 godz. wykładu i 40 godz. ćwiczeń rocznie. Na s.n. na zajęcia z prawa rzymskiego w semestrze letnim przeznaczono 20 godz. wykładu i 20 godz. ćwiczeń, a na zajęcia z przedmiotu historia państwa i prawa – 40 godz. wykładu i 40 godz. ćwiczeń rocznie. Na s.s., s.w. i s.n. prowadzone są seminaria magisterskie z historii prawa (na IV i V roku), na s.s. – 60 godz. rocznie, na s.w. – 38 godz. rocznie, a na s.n. – 40 godz. rocznie.

Na kierunku administracja I stopnia (zob. Uniwersytet Wrocławski, 2019) kurs historii administracji obejmuje: na s.s. 30 godz. wykładu i 14 godz. ćwiczeń, na s.n. 20 godz. wykładu i 10 godz. ćwiczeń, z egzaminem za 6 p. ECTS. Historyczno-prawne seminaria licencjackie prowadzone są przez 3 semestry, na IV semestrze przez 16 godz., a na V i VI – po 30 godz. na s.s., natomiast na s.n. liczba godzin wynosiła kolejno: 10, 20, 20. Na kierunku administracja II stopnia prowadzony jest przedmiot historyczne korzenie współczesnej administracji – 16 godz. wykładu na s.s. oraz 10 godz. wykładu na s.n., jego zaliczenie gwarantowało 3 p. ECTS.

Studia dzielą się na specjalności: administracja usług publicznych, administracja bezpieczeństwa wewnętrznego, komunikacja elektroniczna, administracja penitencjarna i służba kuratorska, doradztwo podatkowe i podatki. Na specjalności administracja penitencjarna i służba kuratorska na I roku I semestrze oferowany jest kurs z historii więziennictwa i rozwoju instytucji korekcyjnych. Wykłady trwają 12 godz. na s.s. i 8 godz. na s.n., zaliczenie kursu gwarantuje 2 p. ECTS.

Na kryminologii I stopnia w I semestrze realizowany jest przedmiot historia myśli kryminologicznej w wymiarze 20 godz. wykładu, 5 p. ECTS (zob. Uniwersytet Wrocławski, 2023).

Instytut Państwa i Prawa oferuje również praktyczny kurs pod nazwą: historia więziennictwa i rozwoju instytucji korekcyjnych – warsztaty ze stosowania prawa, który trwa 10 godz. s.s. i 8 godz. na s.n., a zaliczenie gwarantuje 2 p. ECTS. Historyczno-prawne seminaria magisterskie trwają 4 semestry: na s.s. na I i II roku studiów 60 godz. rocznie, na s.n. 25 godz. na I roku i 40 godz. na II roku. Na tutejszym wydziale prowadzone są zajęcia historyczno-prawne na studiach I stopnia (w tym także w języku angielskim).

Na kierunku prawo e-biznesu na I roku w II semestrze s.n. nauczany jest przedmiot: dzieje polskiego systemu gospodarczego w wymiarze 20 godz. wykładu i 10 godz. ćwiczeń, których zaliczenie gwarantuje 5 p. ECTS. Na kierunku LL.M international and European environmental law na I roku w semestrze letnim oferowany jest kurs: historyczny rozwój ochrony przyrody w wymiarze 20 godz. wykładu i 16 godz. ćwiczeń, których zaliczenie gwarantuje 5 p. ECTS, a na II roku w semestrze letnim – podstawy prawa karnego w wymiarze 20 godz. wykładu i 16 godz. ćwiczeń, za których zaliczenie przysługują 3 p. ECTS.

Zajęcia historyczno-prawne w języku angielskim prowadzone są również na kierunkach criminal justice i bachelor of business and administration. Na criminal justice w I semestrze I roku do wyboru są dwa przedmioty historyczno-prawne: history of crime and criminal justice oraz history of forensic sciences justice, każdy po 30 godz. ćwiczeń, a zaliczenie ich gwarantuje 3 p. ECTS. Na III roku jednym z przedmiotów do wyboru jest history of law enforcement w wymiarze 30 godz. ćwiczeń, którego zaliczenie gwarantuje 4 p. ECTS.

Na kierunku bachelor of business administration na 1 roku w semestrze zimowym studenci mogą wybrać kurs: contemporary legal cultures w wymiarze 12 godz. wykładu, 8 godz. ćwiczeń, którego zaliczenie gwarantuje 4 p. ECTS.

6. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

Wydział Prawa i Administracji UMK w swojej strukturze zawiera m.in. Katedrę Prawa Rzymskiego, Historii Prawa i Ustrojów Państwowych oraz Katedrę Historii Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Niemieckiego.

Na I semestrze studiów prawniczych do obowiązkowych przedmiotów należą: historia ustrojów państwowych i historia prawa, każdy obejmuje po 30 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń i przyznają po 6 p. ECTS. Przedmiot prawo rzymskie realizowany jest w semestrze letnim w wymiarze 30 godz. wykładu oraz 15 godz. ćwiczeń, przyznaje 5 p. ECTS. Na II roku w semestrze letnim nauczany jest przedmiot historia prawa karnego, którego zaliczenie gwarantuje 2 p. ECTS. Studia niestacjonarne obejmują te same przedmioty w skróconym wymiarze godzin, jednak z tą samą liczbą punktów ECTS: 24 godz. wykładu i 9 godz. ćwiczeń dla przedmiotów: historia ustrojów państwowych, historia prawa, prawo rzymskie oraz historia prawa karnego. Katedra Prawa Rzymskiego organizuje seminaria z historii ustroju i prawa oraz prawa rzymskiego. Odbývają się one na IV i V roku studiów w każdym semestrze: na s.s. 30 godz., na s.n. 18 godz.

Na kierunku administracja jest jeden obowiązkowy przedmiot historyczno-prawny – historia administracji – w wymiarze 30 godz. wykładu, którego zaliczenie gwarantuje 4 p. ECTS, zarówno w formie s.s., jak i s.n. Na studiach II stopnia obowiązkowy jest przedmiot historia nowożytnej myśli społeczno-ekonomicznej, nauczany w wymiarze 18 godz. wykładu oraz 12 godz. ćwiczeń, którego zaliczenie gwarantuje 6 p. ECTS. W ofercie wydziału znajduje się również seminarium magisterskie z zakresu historii administracji.

7. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego

Na Wydziale Prawa i Administracji UO przedmioty historyczno-prawne prowadzone są przez Katedrę Historii Prawa i Prawa Wyznaniowego.

Studenci prawa w I semestrze I roku studiów uczestniczą w wykładach i ćwiczeniach z historii ustroju i prawa polskiego na s.s. w wymiarze 30 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń. Zaliczenie egzaminu daje 5 p. ECTS. W I semestrze prowadzone są ćwiczenia i wykłady z powszechnej historii państwa i prawa, które kontynuowane są w II semestrze, obejmują 30 godz. wykładu i 30 godz. ćwiczeń rocznie, a zaliczenie przedmiotu przynosi 5 p. ECTS. W II semestrze obowiązkowe jest także prawo rzymskie w wymiarze 30 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń, kończące się egzaminem, który daje 9 p. ECTS. Na II roku studenci mogą wybrać monograficzne przedmioty, m.in. kulturowe podstawy prawa w wymiarze 15 godz. wykładu, którego zaliczenie gwarantuje 2 p. ECTS. W semestrze letnim dostępny jest przedmiot historia zawodów prawniczych w wymiarze 15 godz. wykładu, którego zaliczenie gwarantuje 2 p. ECTS. Seminarium magisterskie o tematyce historyczno-prawnej prowadzone są na IV i V roku studiów, po 60 godz. rocznie. Na s.n. historia ustroju i prawa polskiego jest wykładana w wymiarze 15 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń, powszechna historia państwa i prawa rozdzielona jest na 2 semestry – nauczana łącznie w wymiarze 20 godz. ćwiczeń i 25 godz. wykładu, a prawo rzymskie wykładane jest w wymiarze 15 godz. wykładu i ćwiczeń. Wykłady monograficzne trwają po 10 godz. dydaktycznych, zaś seminarium magisterskie – 60 godz. rocznie, podobnie jak na s.s.

Na administracji I stopnia, w obu trybach, prowadzony jest przedmiot historia administracji w wymiarze 15 godz. wykładu i ćwiczeń na s.s., 9 godz. wykładu i ćwiczeń na s.n., dając 2 p. ECTS. Seminarium licencjackie odbywają się na III roku przez 2 semestry w wymiarze 30 godz. Na kierunku administracja II stopnia seminarium historyczno-prawne prowadzone są przez 60 godz. rocznie na s.s. i 36 godz. na s.n. (zob. Uniwersytet Opolski, 2025).

8. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego

Na Wydziale Prawa i Administracji UŁ naukowcy zrzeszeni w Katedrze Badań nad Rozwojem Państwa i Prawa oferują studentom prawa szeroki wybór przedmiotów historyczno-prawnych.

Na kierunku prawo studenci rozpoczynają naukę od przedmiotów za 8 p. ECTS: historia państwa i prawa polskiego oraz powszechna historia państwa

i prawa (zob. Uniwersytet Łódzki, 2024). Oba te przedmioty mają po 60 godz. wykładu i 30 godz. ćwiczeń. W semestrze letnim prowadzony jest kurs z prawa rzymskiego, którego zaliczenie gwarantuje 8 p. ECTS, składa się on z 60 godz. wykładu i 30 godz. ćwiczeń. W późniejszych latach studenci mogą wybrać przedmioty specjalistyczne, takie jak: doktryny polityczno-prawne, badania nad rozwojem państwa i prawa – każdy 2 p. ECTS i obejmuje 15 godz. zajęć. Dodatkowo prowadzone są konwersatoria (30 godz. wykładu) o tematyce prawniczej i historycznej, m.in. dzieje prawa rzymskiego w Polsce czy najstarsze prawa świata, które dają możliwość zdobycia 3 lub 4 p. ECTS. Na s.n. struktura przedmiotów jest podobna, ale liczba godzin wykładu i ćwiczeń jest mniejsza. Na przykład dla jednosemestralnej historii państwa i prawa polskiego przewidziano 60 godz. wykładu i 30 godz. ćwiczeń, a przedmiot powszechna historia państwa i prawa ma taką samą strukturę, ale rozłożoną na dwa semestry. Na s.n. prawo rzymskie prowadzone jest w ramach 30 godz. wykładu oraz 15 godz. ćwiczeń. Na s.w. w semestrze zimowym przewidziano przedmiot historia państwa i prawa polskiego w wymiarze 60 godz. wykładu oraz 30 godz. ćwiczeń, którego zaliczenie gwarantuje 8 p. ECTS. W tym semestrze rozpoczynał się również kurs powszechna historia państwa i prawa – wykład zarówno w semestrze zimowym, jak i letnim trwał 30 godz., zaś ćwiczenia przewidziano tylko na semestr letni w wymiarze 30 godz. Zaliczenie przedmiotu również gwarantuje 8 p. ECTS. W semestrze letnim realizowany jest także kurs z prawa rzymskiego, którego wykład obejmuje 60 godz., ćwiczenia 30 godz., a zaliczenie przedmiotu daje 8 p. ECTS.

W ramach programu studiów administracyjnych na UŁ (zob. Uniwersytet Łódzki, 2020) jednym z kluczowych przedmiotów jest historia administracji – nauczany jest w semestrze zimowym na I roku w trybie s.s., obejmuje 30 godz. wykładu oraz 15 godz. ćwiczeń, a jego zaliczenie wiąże się z uzyskaniem 4 p. ECTS. Na s.n. prowadzony jest kurs historia administracji, w wymiarze 27 godz. wykładu oraz 9 godz. ćwiczeń. Dodatkowo w ramach przedmiotów fakultatywnych studenci mogą wybrać takie kursy jak historia polskiego prawa sądowego oraz wprowadzenie do instytucji rzymskiego prawa prywatnego i publicznego.

9. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

Od 1 października 2019 r. Rektor UŚ wprowadził nową strukturę uczelni, zgodnie z ustawą – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Ustawa, 2018). Od roku akademickiego 2019/2020 działa zatem 8 wydziałów i 25 instytutów dyscyplinowych.

Na Wydziale Prawa i Administracji zajęcia zostały powierzone pracownikom Instytutu Nauk Prawnych (zob. Uniwersytet Śląski w Katowicach, 2024).

Na I roku s.s. w semestrze zimowym realizowane są: historia ustroju Polski (wykład i ćwiczenia po 30 godz., których zaliczenie gwarantuje 4 p. ECTS), prawo rzymskie (30 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń, 4 p. ECTS). W semestrze letnim odbywają się zajęcia z historii prawa (30 godz. wykładu i ćwiczeń, 6 p. ECTS). Seminaria historyczno-prawne odbywają się na IV i V roku studiów, po 60 godz. rocznie. Na s.n. przedmiot historia ustroju Polski prowadzona jest tylko w formie wykładu w wymiarze 30 godz., którego zaliczenie daje 8 p. ECTS. W semestrze letnim I roku realizowane są przedmioty tylko w formie wykładów: historia prawa (30 godz., 6 p. ECTS) oraz prawo rzymskie (30 godz., 7 p. ECTS). Seminaria historyczno-prawne odbywają się na VIII, IX i X semestrze w wymiarze po 20 godz.

Na kierunku administracja I stopnia, zarówno s.s., jak i s.n., w semestrze zimowym I roku prowadzony jest przedmiot historia administracji, na s.s. 30 godzin wykładu i 15 godzin ćwiczeń, którego zaliczenie gwarantuje 6 p. ECTS, natomiast na s.n. przedmiot ten ma tylko formę 30 godz. wykładu (6 p. ECTS). Odbywają się także historyczno-prawne seminaria licencjackie w IV, V i VI semestrze s.s. po 30 godzin, a na s.n. odpowiednio: w IV semestrze – 10 godz., w V – 24 godz., w VI – 26 godz.

10. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

W styczniu 2019 r. Wydział Prawa i Administracji UWM w Olsztynie przeszedł reorganizację, w wyniku której powstała nowa jednostka organizacyjna – Katedra Teorii i Historii Prawa (zob. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, 2024).

Na kierunku prawo na I roku w semestrze zimowym prowadzone są przedmioty: powszechna historia państwa i prawa oraz historia prawa polskiego – 30 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń na s.s. oraz 18 godz. wykładu i 10 godz. ćwiczeń na s.n., zaliczenie każdego z nich gwarantuje 6 p. ECTS. W semestrze letnim prowadzone jest nauczanie przedmiotu prawo rzymskie w wymiarze 30 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń na s.s., 18 godz. wykładu i 10 godz. ćwiczeń na s.n., zakończone egzaminem, którego zaliczenie gwarantuje 5 p. ECTS. Na III roku można wybrać proseminarium z przedmiotów prawno-historycznych, które trwa 30 godz. rocznie na s.s. i 20 godz. rocznie na s.n., a od IV roku prowadzone są seminaria magisterskie w wymiarze 30 godz. na IV i V roku na s.s., natomiast na s.n. w wymiarze 18 godz. na IV i V roku.

W ramach nauczania na I stopniu administracji przewidziano historię ustroju państwa oraz historię administracji. Przedmiot historia ustroju państwa obejmuje 30 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń na s.s., 18 godz. wykładu i 10 godz. ćwiczeń na s.n., co daje 4 p. ECTS. Przedmiot historia administracji jest nauczany w takim samym wymiarze godzinowym jak historia ustroju państwa i kończy się egzaminem, którego zaliczenie gwarantuje 3 p. ECTS. Na III roku odbywa się seminarium licencjackie – 30 godz. na s.s. i 18 godz. na s.n. Na II stopniu administracji na I roku prowadzone są zajęcia z historii myśli ustrojowo-administracyjnej i socjologiczno-ekonomicznej w wymiarze 15 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń na s.s. oraz 10 godz. wykładu i 10 godz. ćwiczeń na s.n., którego zaliczenie gwarantowało 2 p. ECTS.

11. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Na Wydziale Prawa i Administracji UKSW przedmioty historyczno-prawne prowadzą pracownicy Katedry Historii Ustroju i Prawa w Polsce oraz Katedry Prawa Rzymskiego.

Na kierunku prawo s.s. przedmioty historyczno-prawne realizowane są na I roku. Prawo rzymskie jest przedmiotem rocznym, zakończonym egzaminem w semestrze letnim, za który studenci otrzymują 10 p. ECTS. W semestrze zimowym odbywa się wykład i ćwiczenia w wymiarze 15 godz., a w semestrze letnim 30 godz. wykładu oraz 30 godz. ćwiczeń, natomiast na s.n. przewidziano wykład i ćwiczenia po 16 godz. na semestr. Historia ustroju i prawa w Polsce realizowana jest w semestrze zimowym. Na s.s. obejmuje 30 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń, na s.n. 24 godz. wykładu i 16 godz. ćwiczeń. Całość kończy się egzaminem, którego zaliczenie gwarantuje 6 p. ECTS. Przedmiot powszechna historia państwa i prawa jest prowadzony w semestrze zimowym. Na s.s. wykład i ćwiczenia trwają po 30 godz., a na s.n. przewidziano 24 godz. wykładu i 16 godz. ćwiczeń. Przedmiot kończy się egzaminem, którego zaliczenie zapewnia 6 p. ECTS. Dodatkowo seminaria historyczno-prawne prowadzone są na IV i V roku przez 120 godz. (30 godz. na semestr), a na s.n. przez 64 godz. (16 godz. na semestr).

Na studiach licencjackich na kierunku administracja na I roku w semestrze zimowym studenci mają możliwość wybrania przedmiotu z modułu historyczno-prawnego. Do niego zaliczają się dwa przedmioty: publiczne prawo rzymskie, obejmujące 15 godz. wykładu i ćwiczeń na s.s. i 16 godz. na s.n., zaliczenie daje 4 p. ECTS; historia administracji od połowy XVIII wieku, realizowana w formie wykładu i ćwiczeń trwających 15 godz. na s.s. i 16 godz. na s.n., nauczanie

przedmiotu również kończy się zaliczeniem na ocenę i uzyskaniem 4 p. ECTS. Na tym kierunku odbywają się także seminaria licencjackie w wymiarze 45 godz. na s.s. oraz 32 godz. na s.n.

12. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Na Wydziale Prawa i Administracji UMCS przedmioty historyczno-prawne prowadzą dwie katedry: Katedra Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego oraz Katedra Historii Państwa i Prawa.

Na kierunku prawo przedmioty te nauczane są na I roku. Prawo rzymskie wykładane jest w semestrze zimowym: na s.s. obejmuje 45 godz. wykładu i 30 godz. ćwiczeń, na s.n. 30 godzin wykładu i 15 godzin ćwiczeń. Przedmiot kończy się egzaminem, którego zaliczenie gwarantuje 8 p. ECTS. W semestrze zimowym rozpoczynają się także kursy historii prawa polskiego oraz powszechnej historii prawa, oba trwają po 15 godz. wykładu w obu trybach studiów. Kontynuowane są w semestrze letnim: na s.s. obejmują 30 godz. wykładu i 30 godz. ćwiczeń, na s.n. 15 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń. W obu trybach oferowany jest również fakultatywny przedmiot historyczno-prawny ze stałej listy: historia administracji w nowożytnej Europie, prowadzony w formie 30 godz. wykładu na s.s., a na s.n. 18 godz. wykładu, którego zaliczenie gwarantowało 4 p. ECTS. Na zmiennej liście wykładów fakultatywnych w semestrze zimowym znajdują się: państwo i prawo w nauce niemieckiej XIX i XX wieku oraz rzymskie prawo karne, natomiast w semestrze letnim: idea niezawisłości sędziowskiej w Rzeczypospolitej Polskiej, prawo antyczne i starożytna refleksja nad państwem i prawem, prawo sądowe Polski Ludowej, wielkie procesy sądowe oraz anglojęzyczny przedmiot *political crimes of the 20th century – concepts, people, events*. Wszystkie te wykłady trwają po 15 godz. i uzyskuje się za nie 2 p. ECTS. Seminaria magisterskie z przedmiotów historyczno-prawnych odbywają się od IV do V roku studiów. Na IV roku obejmują po 30 godz. na semestr, a na V roku po 45 godz. na semestr w obu trybach studiów.

Na kierunku administracja obowiązkowym przedmiotem jest historia administracji, obejmująca 30 godz. wykładu i ćwiczeń na s.s. oraz 30 godz. wykładu i 6 godz. ćwiczeń na s.n., kończy się egzaminem, którego zaliczenie gwarantuje 5 p. ECTS. W grupie fakultatywnych przedmiotów ze stałej listy studenci mogą wybrać naukę o państwie i polityce w wymiarze 30 godz. wykładu, którego zaliczenie gwarantuje 4 p. ECTS. Na kierunku administracja II stopnia, w ramach przedmiotów ze stałej listy, dostępne są: historyczne podstawy prawa europejskiego

w wymiarze 30 godz. wykładu na s.s. oraz 18 godz. na s.n., którego zaliczenie gwarantuje 4 p. ECTS; dzieje wymiaru sprawiedliwości w wymiarze 30 godz. wykładu na s.s., 18 godz. na s.n., którego zaliczenie gwarantuje 4 p. ECTS. Na zmiennej liście wykładów fakultatywnych znajdują się: idea niezawisłości sędziowskiej w II Rzeczypospolitej Polskiej oraz dzieje parlamentaryzmu polskiego – wszystkie prowadzone po 15 godz., których zaliczenie gwarantuje po 2 p. ECTS.

13. Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

Na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL przedmioty historyczno-prawne prowadzą: Katedra Historii Ustroju i Prawa oraz Katedra Prawa Rzymskiego.

Na kierunku prawo obowiązkowe przedmioty historyczno-prawne nauczane są na I roku. Dwusemestralnym przedmiotem jest prawo rzymskie: w semestrze zimowym na s.s. obejmuje 30 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń, na s.n. 18 godz. wykładu. Natomiast w semestrze letnim na s.s. przewidziano 15 godz. wykładu i ćwiczeń, a na s.n. 9 godz. wykładu i 18 godz. ćwiczeń. Przedmiot kończy się egzaminem za 11 p. ECTS. W pierwszym semestrze realizowany jest także przedmiot historia ustrojów państw, który kończy się egzaminem ustnym za 9 p. ECTS, zaś na s.s. obejmuje on 30 godz. wykładu i ćwiczeń, a na s.n. 36 godz. wykładu. W semestrze letnim program obejmuje historię prawa z pisemnym egzaminem za 7 p. ECTS, na s.s. zajęcia trwają po 30 godz. wykładu i ćwiczeń, a na s.n. 42 godz. wykładu. Na s.s. oferowane są fakultatywne zajęcia: archeologia prawna w formie konwersatorium w wymiarze 15 godz. wykładu, historia ustroju i prawa PRL w wymiarze 30 godz. wykładu oraz 15 godz. ćwiczeń, słynne procesy czasów staropolskich w wymiarze 30 godz. wykładu oraz 15 godz. ćwiczeń. Dostępne są również anglojęzyczne konwersatoria po 30 godz., których zaliczenie gwarantuje 2 p. ECTS: the Middle East in the 20th and 21st century oraz crime and punishment in ancient Rome. W formie laboratorium prowadzony jest przedmiot history of European legal culture w wymiarze 30 godz., których zaliczenie gwarantuje 3 p. ECTS. Seminaria z historii prawa i ustroju oraz prawa rzymskiego trwają od IV roku przez 4 semestry, w wymiarze 60 godz. rocznie.

Na kierunku prawo kanoniczne na s.s. obowiązkowe są: prawo rzymskie, historia powszechna prawa kanonicznego i historia źródeł kościelnego prawa polskiego, wszystkie dwusemestralne. W semestrze zimowym oraz w letnim liczba zajęć jest taka sama – 30 godz. wykładu oraz 15 godz. ćwiczeń, z wyjątkiem prawa rzymskiego

w semestrze letnim, które prowadzone jest w wymiarze 15 godz. wykładu oraz 15 godz. ćwiczeń. Pozytywne zaliczenie egzaminu z prawa rzymskiego daje 7 p. ECTS, z historii powszechnej prawa kanonicznego – 9 p. ECTS, zaś z historii źródeł kościelnego prawa polskiego – 8 p. ECTS. Na s.n. wspomniane przedmioty prowadzone są jako ćwiczenia w wymiarze 9 godz. w semestrze zimowym. W ofercie anglojęzycznych konwersatoriów na s.n. – każde po 30 godz., które gwarantuje 2 p. ECTS – znajdują się przedmioty: the Middle East in the 20th and 21st century, crime and punishment in ancient Rome oraz introduction to the history of European legal culture.

Wydział prowadzi także studia administracyjne I i II stopnia. Na studiach licencjackich przedmiotami obowiązkowymi są historia administracji oraz rzymskie prawo publiczne – oba w pierwszym semestrze. Historia administracji obejmuje 30 godz. wykładu i ćwiczeń, a rzymskie prawo publiczne – 30 godz. wykładu. Na studiach II stopnia studenci mogą wybierać przedmioty prawno-historyczne prowadzone w języku angielskim w formie konwersatoriów – 30 godz., którego zaliczenie gwarantuje 2 p. ECTS: the Middle East in the 20th and 21st century, crime and punishment in ancient Rome, introduction to the history of European legal culture. Studenci mogą pisać prace dyplomowe na seminariach z historii administracji lub prawa rzymskiego, prowadzonych przez 2 lata w wymiarze 60 godz. rocznie.

14. Wydział Nauk Prawnych i Ekonomicznych Uniwersytetu Zielonogórskiego

Na Wydziale Nauk Prawnych i Ekonomicznych UZ zajęcia z przedmiotów historyczno-prawnych prowadzone są przez pracowników Katedry Teorii, Filozofii i Historii Prawa (zob. Uniwersytet Zielonogórski, 2024).

Na prawie s.s. i s.n. realizują te same przedmioty, z taką samą liczbą punktów ECTS, różnią się jednak liczbą godzin wykładów i ćwiczeń. Na I roku w semestrze zimowym przedmiot historia powszechna prawa obejmuje 15 godz. wykładu i ćwiczeń na s.s. oraz 9 godz. wykładu i ćwiczeń na s.n. Kończy się on egzaminem, którego zdanie gwarantuje uzyskanie 3 p. ECTS. W semestrze letnim historia prawa polskiego także kończy się egzaminem i obejmuje 15 godz. wykładu i ćwiczeń na s.s. oraz 9 godz. na s.n., a zaliczenie tego przedmiotu gwarantuje 3 p. ECTS. Przedmiot prawo rzymskie, prowadzony również w semestrze letnim, realizowany jest wyłącznie w formie wykładu. Obejmuje 30 godz. na s.s. oraz 18 godz. na s.n. i kończy się egzaminem, a jego zaliczenie gwarantuje uzyskanie 3 p. ECTS. Przedmioty historyczne do wyboru, takie jak historia dyplomacji i historia prawa sądowego, trwają 15 godz. wykładowych na s.s. i 9 godz. na

s.n. Kończą się one zaliczeniem na ocenę, które daje 1 p. ECTS. Seminarium magisterskie z zakresu historyczno-prawnego na IV i V roku studiów mają wymiar 60 godz. rocznie na s.s. i 36 godz. rocznie na s.n.

Na kierunku administracja I stopnia kurs historia administracji kończy się egzaminem, obejmując 30 godz. wykładu na s.s. i 18 godz. na s.n. w I semestrze, a jego zaliczenie zapewnia 3 p. ECTS. Przedmioty do wyboru są identyczne jak na kierunku prawo, w takim samym wymiarze godzinowym wykładu i punktów ECTS. Na kierunku administracja II stopnia przedmiot historia myśli ustrojowej obejmuje 15 godz. ćwiczeń na s.s. oraz 9 godz. ćwiczeń na s.n.

15. Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku

Wydział Prawa na UwB składa się z kilku katedr, które specjalizują się w różnych aspektach nauk prawnych. W ramach Katedry Nauk Historyczno-Prawnych, Teorii i Filozofii Prawa oraz Komparatystyki Prawniczej działalność prowadzą: Zakład Teorii i Filozofii Prawa, Pracownia Historii Prawa oraz Zakład Prawa Rzymskiego i Łacińskiej Kultury Prawnej.

Na kierunku prawo s.s. studenci I roku w semestrze zimowym uczestniczą w kursach historii prawa publicznego oraz historii prawa prywatnego. Każdy z tych przedmiotów obejmuje 30 godz. wykładu i 25 godz. ćwiczeń, kończy się egzaminem, którego zaliczenie gwarantuje 6 p. ECTS. W semestrze letnim I roku na s.s. przewidziane są zajęcia z prawa rzymskiego – składają się z 40 godz. wykładu i 30 godz. ćwiczeń, a kończą się egzaminem, którego pozytywne zaliczenie gwarantuje uzyskanie 7 p. ECTS. Realizowany jest również przedmiot historia prawa w argumentacji prawniczej w wymiarze 15 godz. konwersatorium, zakończony zaliczeniem, które gwarantuje 3 p. ECTS. Na II roku w semestrze zimowym dostępny jest kurs historia najnowsza państwa i prawa – obejmuje on 15 godz. konwersatorium, a zakończony jest zaliczeniem, które daje 3 p. ECTS. Na kierunku prawo s.n. dostępne są przedmioty: historia prawa publicznego – realizowany w wymiarze 26 godz. wykładu, przyznaje 6 p. ECTS, a zakończony jest egzaminem na I roku studiów w semestrze zimowym; historia prawa prywatnego – 26 godz. wykładu, zaliczenie gwarantujące 6 p. ECTS, przedmiot realizowany jest na I roku w semestrze zimowym; historia prawa w argumentacji prawniczej – 12 godz. konwersatorium, zakończony zaliczeniem za 3 p. ECTS, przedmiot realizowany jest na I roku w semestrze letnim; historia najnowsza państwa i prawa – 12 godz. konwersatorium, zakończony zaliczeniem za 3 p. ECTS na II roku w semestrze zimowym.

Na kierunku administracja I stopnia s.s. studenci realizują przedmiot historia administracji – obejmuje 30 godz. wykładu i kończy się egzaminem, którego zaliczenie gwarantuje 3 p. ECTS. Przedmiot jest realizowany na I roku w semestrze zimowym. Na kierunku administracja II stopnia na I roku w semestrze zimowym dostępny jest przedmiot historia myśli ustrojowo-administracyjnej i socjologiczno-ekonomicznej – realizowany jest on w wymiarze 30 godz. wykładu i kończy się zaliczeniem. W trybie s.n. na kierunku administracja I stopnia przewidziano przedmiot historia administracji w wymiarze 15 godz. wykładu, którego zaliczenie gwarantuje 3 p. ECTS, zakończony jest egzaminem na I roku w semestrze zimowym. Na kierunku administracja II stopnia s.n. nauczany jest przedmiot historia myśli ustrojowo-administracyjnej i socjologiczno-ekonomicznej w wymiarze 15 godz. wykładu, którego zaliczenie gwarantuje 3 p. ECTS, a zakończony jest zaliczeniem na I roku w semestrze zimowym.

Na kierunku bezpieczeństwo i prawo I stopnia na I roku studenci uczą się przedmiotu historia prawa w wymiarze 30 godz. wykładu oraz 30 godz. ćwiczeń, a jego zaliczenie gwarantuje 6 p. ECTS. W semestrze letnim realizowany jest kurs historia sił zbrojnych, który prowadzony jest w wymiarze 30 godz. wykładu oraz 30 godz. ćwiczeń. Jego zaliczenie gwarantuje 6 p. ECTS. Na II stopniu kierunku bezpieczeństwo i prawo studenci mogą wybrać między przedmiotami historia bezpieczeństwa Polski a historia bezpieczeństwa świata. Każdy z nich obejmuje 30 godz. wykładu oraz 15 godz. ćwiczeń. Zajęcia kończą się egzaminem i zaliczeniem, a za realizację przedmiotu przyznaje się 5 p. ECTS. Na kierunku bezpieczeństwo i prawo I stopnia s.n. oferowane są przedmioty: historia prawa – w wymiarze 30 godz. wykładu, którego zaliczenie gwarantuje 6 p. ECTS, a zakończony jest egzaminem na I roku w semestrze zimowym; historia sił zbrojnych – w wymiarze 32 godz. wykładu, kończy się egzaminem, którego zaliczenie gwarantuje 6 p. ECTS na I roku w semestrze letnim. Na II stopniu dostępne są do wyboru przedmioty historia bezpieczeństwa Polski lub historia bezpieczeństwa świata – w wymiarze 15 godz. wykładu, kończy się egzaminem, którego zaliczenie gwarantuje 5 p. ECTS, przedmiot realizowany jest na I roku w semestrze zimowym.

Na kierunku doradztwo podatkowe i administracja skarbową s.n. II stopnia studenci mogą uczęszczać na przedmiot historia skarbowości w wymiarze 10 godz. konwersatorium, którego zaliczenie gwarantuje 2 p. ECTS. Przedmiot realizowany jest na I roku w semestrze zimowym.

Na kierunku kryminologia I stopnia dostępny jest przedmiot historia kryminologii w Polsce i na świecie – obejmuje 20 godz. konwersatorium, a jego zaliczenie gwarantuje 5 p. ECTS, jest realizowany w semestrze letnim I roku studiów.

Przedmiot ten prowadzony jest także w formie laboratorium na s.n. w wymiarze 14 godz., zakończony jest zaliczeniem, które gwarantuje 3 p. ECST. Przedmiot realizowany jest na I roku w semestrze letnim.

16. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego

Na Wydziale Prawa i Administracji US działa 17 zespołów badawczych, utworzonych przez Dyrektora Instytutu za zgodą Rady Naukowej na mocy zarządzenia nr 1/2019/2020 z dnia 12 listopada 2019 r.

Na kierunku prawo na I roku studenci realizują 3 przedmioty historyczno-prawne: powszechna historia prawa w II semestrze w wymiarze 30 godz. wykładu na s.s. oraz 20 godz. wykładu na s.n., zdanie egzaminu końcowego gwarantuje 4 p. ECTS; historia ustroju państwa i prawa polskiego – w wymiarze 30 godz. wykładu na s.s. oraz 20 godz. wykładu na s.n., przedmiot zakończony jest egzaminem, którego zdanie gwarantuje 4 p. ECTS; prawo rzymskie – na s.s. 45 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń, a na s.n. 20 godz. wykładu, zaliczenie egzaminu gwarantuje 6 p. ECTS. Seminaria historyczno-prawne odbywają się na IV i V roku w wymiarze 60 godz. rocznie w obu trybach.

Na kierunku administracja I stopnia na I roku prowadzone są przedmioty historia administracji i prawo administracyjne Rzymian w wymiarze: wykłady po 15 godz., których zaliczenie gwarantuje po 2 p. ECTS. Na III roku odbywają się seminaria historyczno-prawne – 60 godz. na s.s. i 45 godz. na s.n. Na II stopniu są realizowane wykłady z historii myśli ustrojowo-administracyjnej i socjologiczno-ekonomicznej w wymiarze 15 godz. na s.s., 12 godz. na s.n., a zaliczenie egzaminu z tego przedmiotu gwarantuje 3 p. ECTS (zob. Uniwersytet Szczeciński, 2023).

17. Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Rzeszowskiego

W Kolegium Nauk Społecznych Uniwersytetu Rzeszowskiego naukowcy wykładowcy przedmioty historyczno-prawne przynależą do Instytutu Nauk Prawnych, w ramach którego działa Zakład Nauk Historyczno i Teoretyczno Prawnych.

Na kierunku prawo w trybie s.s. oferowane są: prawo rzymskie w wymiarze 30 godz. wykładu oraz 30 godz. ćwiczeń, którego zaliczenie gwarantuje 6 p. ECTS; historia prawa sądowego w wymiarze 30 godz. wykładu oraz 60 godz. ćwiczeń, którego zaliczenie gwarantuje 8 p. ECTS. W trybie s.n. historia prawa sądowego

obejmuje 60 godz. wykładu, a zaliczenie tego przedmiotu gwarantuje 8 p. ECTS, natomiast prawo rzymskie nauczane jest w wymiarze 45 godz. wykładu i kończy się egzaminem w semestrze letnim, którego zdanie daje 6 p. ECTS.

Na kierunku administracja s.s. wykładane są: historia administracji w wymiarze 30 godz. wykładu i 30 godz. ćwiczeń, którego zaliczenie gwarantuje 2 p. ECTS; historia myśli ustrojowo-administracyjnej w wymiarze 15 godz. konwersatorium, którego zaliczenie gwarantuje 3 p. ECTS. Ponadto w ofercie edukacyjnej studenci mają: wybrane zagadnienia rzymskiego prawa administracyjnego w wymiarze 20 godz. ćwiczeń, którego zaliczenie gwarantuje 3 p. ECTS lub ustroj i administracja państw antycznych w wymiarze 20 godz. ćwiczeń, którego zaliczenie gwarantuje 3 p. ECTS. Na kierunku administracja na s.n. dostępny jest kurs z historii administracji w wymiarze 30 godz. wykładu, którego zaliczenie gwarantuje 5 p. ECTS oraz kurs fakultatywny: wybrane zagadnienia rzymskiego prawa administracyjnego w wymiarze 15 godz. konwersatorium, którego zaliczenie gwarantuje 3 p. ECTS.

18. Wydział Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

Na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych UJK pracownicy nauczający przedmiotów historyczno-prawnych zatrudnieni są w Zakładzie Historii, Filozofii i Teorii Prawa. Zakład funkcjonuje w ramach Instytutu Nauk Prawnych.

Na kierunku prawo na I roku studenci realizują 2 historyczno-prawne przedmioty. Prawo rzymskie prowadzone jest w formie wykładu i ćwiczeń – na s.s. 30 godz. wykładu i 30 godz. ćwiczeń, natomiast na s.n. 15 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń. Nauczanie przedmiotu zakończone jest egzaminem, a pozytywna ocena gwarantuje 3 p. ECTS. Historia państwa i prawa nauczana jest w formie wykładu i ćwiczeń – na s.s. 30 godz. wykładu i 30 godz. ćwiczeń, na s.n. 15 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń. Przedmiot kończy się egzaminem, a pozytywna ocena gwarantuje 6 p. ECTS. Semina z przedmiotów historyczno-prawnych prowadzone są na IV i V roku studiów w wymiarze 30 godz. w semestrze na s.s. oraz 15 godz. w semestrze na s.n.

Na kierunku administracja I stopnia w semestrze zimowym I roku prowadzone są wykłady i ćwiczenia z przedmiotu historia administracji. Na s.s. obejmuje on 30 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń, a na s.n. 15 godz. wykładu i 10 godz. ćwiczeń. Przedmiot kończy się egzaminem, którego pozytywna ocena gwarantuje 3 p. ECTS. Na kierunku administracja II stopnia w I semestrze I roku w programie studiów przewidziano wykład i ćwiczenia z historii myśli administracyjnej, socjologicznej i ekonomicznej.

Na s.s. przedmiot obejmuje 30 godz. wykładu i ćwiczeń, na s.n. 20 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń. Przedmiot zakończony jest egzaminem, a pozytywna ocena zapewnia 4 p. ECTS.

Na kierunku bezpieczeństwo narodowe I stopnia na I roku przewidziane są przedmioty: najnowsza historia powszechna – na s.s. 15 godz. wykładu i 15 godz. ćwiczeń oraz na s.n. 10 godzin wykładu i 10 godz. ćwiczeń. Przedmiot kończy się zaliczeniem za 2 p. ECTS. Przedmiot historia wojen i wojskowości prowadzona jest w wymiarze 30 godz. wykładu i ćwiczeń na s.s., a na s.n. 15 godz. wykładu i ćwiczeń. Kończy się egzaminem, którego zdanie gwarantuje 5 p. ECTS. Nauka o państwie i prawie obejmuje na s.s. 30 godz. wykładu i ćwiczeń oraz na s.n. 15 godz. wykładu i ćwiczeń. Egzamin końcowy, którego pozytywna ocena jest warunkiem zaliczenia, gwarantuje 5 p. ECTS. Na studiach II stopnia w semestrze zimowym I roku nauczany jest przedmiot historyczne aspekty bezpieczeństwa – jest on realizowany w wymiarze 30 godz. wykładu na s.s. oraz 15 godzin wykładu na s.n., a pozytywna ocena z egzaminu końcowego pozwala zdobyć 2 p. ECTS.

19. Wydział Prawa i Ekonomii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Na Wydziale Prawa i Ekonomii UKW przedmioty historyczno-prawne prowadzone są przez pracowników Wydziału Historycznego.

Na kierunku prawo na s.s. realizowane są następujące przedmioty: powszechna historia państwa i prawa – przedmiot prowadzony jest na I roku studiów w semestrze zimowym w wymiarze 30 godz. wykładu i kończy się egzaminem, ocena pozytywna gwarantuje 4 p. ECTS; historia państwa i prawa polskiego – obejmuje 30 godz. wykładu na I roku w semestrze letnim i kończy się egzaminem, a jego zaliczenie zapewnia 4 p. ECTS; prawo rzymskie nauczane jest w formie wykładu i konwersatorium – na s.s. przewidziano 15 godz. wykładu i 15 godz. konwersatorium, kończy się egzaminem, a jego zaliczenie pozwala uzyskać 4 p. ECTS, przedmiot realizowany jest na I roku w semestrze letnim; archeologia prawa prowadzona jest w formie wykładu w wymiarze 15 godz., kończy się zaliczeniem i pozwala zdobyć 3 p. ECTS, przedmiot realizowany jest na II roku w semestrze letnim.

Na kierunku prawo na s.n. realizowane są przedmioty: powszechna historia państwa i prawa – nauczany jest na I roku i obejmuje 20 godz. wykładu, kończy się egzaminem, z którego pozytywna ocena zapewnia 4 p. ECTS; historia państwa i prawa polskiego – prowadzona jest na I roku w formie wykładu w wymiarze 20 godz., kończy się egzaminem, a jego zaliczenie gwarantuje 4 p. ECTS; prawo rzymskie – jest na

I roku i obejmuje 10 godz. wykładu i 10 godz. konwersatorium, kończy się zaliczeniem i pozwala zdobyć 4 p. ECTS; archeologia prawa – prowadzona na II roku w formie wykładu w wymiarze 10 godz., kończy się zaliczeniem za 3 p. ECTS.

Na kierunku administracja na s.s. realizowane są przedmioty: historia administracji oraz historia doktryn politycznych i prawnych. Pierwszy z nich realizowany jest na I roku w I semestrze, obejmuje 30 godz. wykładu i 15 godz. konwersatorium, kończy się egzaminem, a jego zaliczenie pozwala zdobyć 4 lub 5 p. ECTS. Historia doktryn politycznych i prawnych prowadzona jest na IV roku w II semestrze w formie wykładu w wymiarze 15 godz., kończy się egzaminem, a jego zaliczenie zapewnia 3 lub 4 p. ECTS.

Na kierunku administracja na s.n. realizowane są przedmioty: historia administracji – obejmuje 15 godz. wykładu i 10 godz. konwersatorium, kończy się egzaminem, a jego zaliczenie gwarantuje 5 p. ECTS. Przedmiot realizowany jest na I roku; historia doktryn politycznych i prawnych prowadzona jest w formie wykładu w wymiarze 10 godz., kończy się egzaminem, a jego zaliczenie pozwala zdobyć 3 p. ECTS. Przedmiot realizowany jest na IV roku.

Zakończenie

Szkoły wyższe, ograniczając godziny przedmiotów historyczno-prawnych, pomijają pytanie, jakiego prawnika chcą kształcić: technokratę czy humanistę z wiedzą o historii państwa i prawa (Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego, 1992, sygn. 545/5). Coraz głębsze redukcje godzin tych przedmiotów sugerują, że wykształcenie prawno-historyczne traci na znaczeniu. Humanistyczne podejście do edukacji prawniczej – dawniej obecne – powinno nadal istnieć w studiach nad prawem rzymskim (Czech-Jezierska, 2011a, s. 233). Na UJ historia prawa polskiego była kiedyś łączona z procedurą cywilną, a później z prawem wekslowym i handlowym (Grodziski, 1971, s. 21).

Niektórzy traktują historię prawa jako dyscyplinę historyczną wspierającą prawo. Grodziski wskazywał, że bada ona prawo minionych epok metodami historycznymi. Leśnodorski widział wspólnotę metodologii historyków i historyków prawa opartą na teorii marksistowskiej (Maziarz, 2015, s. 324). Dominuje pogląd, że historia prawa to dyscyplina historyczna (Maziarz, 2015, s. 329). Wąsowicz twierdzi, że historyk prawa wyjaśnia przeszłość, zamiast postulować, jak prawo powinno wyglądać (Wąsowicz, 1989, s. 20–21). Szymański wskazuje, że historycy prawa często „chodzą” pograniczem historii i prawa, lecz na pograniczach dzieją się rzeczy najciekawsze (Szymański, 2024, s. 8).

Współczesne prace dogmatyczne często zawierają historyczne wprowadzenia, choć ich jakość i cel się różnią. Odwołania do jurysprudenencji rzymskiej wskazują na użyteczność analizy historycznej w praktyce prawa (Maziarz, 2015, s. 325). Co bardziej służy historii prawa: znajomość przepisów czy wiedza historyczna? Na niektórych uczelniach redukuje się ćwiczenia lub się je eliminuje, choć to właśnie na ćwiczeniach studenci mogą stosować teorię w praktyce (np. poprzez kazusy, pokrewieństwo, dziedziczenie w prawie rzymskim), co jest kluczowe dla pełnego przyswojenia wiedzy.

Dwudziestolecie międzywojenne przyniosło istotne zmiany w polskim szkolnictwie wyższym, wymuszając unifikację systemu prawnego i reformy w kształceniu prawników. Kluczową rolę odgrywały przedmioty historyczno-prawne, zwłaszcza prawo rzymskie, które wprowadzono jako podstawowy element programu studiów prawniczych. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 16 października 1920 r. (Dz. Urz. MWRiOP z 1920 r. Nr 22, poz. 140) ustanowiło jednolity system nauczania, co wywołało debatę na temat miejsca prawa rzymskiego w edukacji prawniczej. Część środowiska akademickiego, w tym Balzer, podkreślała jego fundamentalne znaczenie, podczas gdy inni, jak Makarewicz, postulowali większy nacisk na obowiązujące przepisy (Wołodkiewicz, 2015, s. 237). W latach 30. XX w. pojawiły się propozycje ograniczenia roli przedmiotów historycznych na rzecz praktycznego podejścia do nauki prawa, co spotkało się z krytyką romanistów (Czech-Jezińska, 2011b, s. 186). Po wydarzeniach z marca 1968 r. historia pokazała, że próby fuzji polskiej historii prawa z historią powszechną i prawem rzymskim są nieskuteczne, ponieważ uczelnie szybko wracają do pierwotnych nazw przedmiotów (Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego, 1992, sygn. 545/5). Wprowadza się nowe nazwy, takie jak „ewolucja ustrojów państwowych” czy „tradycja i systemy prawne”, by słowo „historia” pozostało ukryte (Kantor-Kozdrowicki, Materniak-Pawłowska, Przygodzki, 2020, s. 182). Niemniej wszystkie opisane uczelnie oferują co najmniej jeden obowiązkowy przedmiot historyczno-prawny. Reforma wprowadziła też interdyscyplinarne kursy, jak „historia policji” i „historia służby celnej”, a historyczno-prawne przedmioty są dostępne na kierunkach takich jak bezpieczeństwo wewnętrzne czy prawo w biznesie. Mimo wcześniejszego rozwoju, ta tendencja nadal się utrzymuje.

Konkludując, w porównaniu z okresem sprzed reformy 2018 r. liczba godzin przeznaczonych na przedmioty historyczno-prawne uległa zmniejszeniu. Przedmioty te, choć nadal obowiązkowe na większości uczelni, są często ograniczane do minimalnego wymiaru godzinowego, zwłaszcza na studiach niestacjonarnych. W niektórych przypadkach przedmioty historyczno-prawne

są jedynie opcjonalne lub przypisywane do grup przedmiotów do wyboru, co osłabia ich pozycję w programach studiów prawniczych. Wydaje się jednak, że nie należy obawiać się marginalizacji tych przedmiotów, przykładem mogą być prężnie działające koła naukowe, np. Koło Historii Prawa WP UwB, Koło Naukowe Historii Prawa UŁ, Koło Naukowe Historyków Prawa WPiA UMCS. Na UO od 2005 r. działa Koło Inter-Lex zrzeszające studentów prawa, administracji i bezpieczeństwa wewnętrznego, zainteresowanych prawem rzymskim i historią doktryn prawnych (Sadowski, 2023, s. 75). Członkowie kół, wspierani przez opiekunów, współorganizują konferencje i aktywnie w nich uczestniczą.

Bibliografia

Akty prawne

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. — Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, tekst jedn. Dz. U. z 2024 r. poz. 1571 z późn. zm.

Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 16 października 1920 r., Dz. Urz. MWRiOP z 1920 r. Nr 22, poz. 140.

Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 11 października 2022 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych, Dz. U. z 2022 r. poz. 2202.

Archiwalia

Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego. (1992). Protokoły z posiedzeń Rady Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego, prof. dr hab. Edmund Klein, Oświadczenie w obronie przedmiotów historyczno-prawnych złożone na posiedzeniu Rady Wydziału Prawa i Administracji w dniu 27 kwietnia 1992 r., sygn. 545/5.

Literatura

Czech-Jeziarska, B. (2011a). *Nauczanie prawa rzymskiego w Polsce w okresie międzywojennym (1918–1939)*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

Czech-Jeziarska, B. (2011b). Okres dwudziestolecia międzywojennego a rozwój nauki prawa rzymskiego w Polsce. *Zeszyty Prawnicze UKSW*, 11(4), 161–190. doi: 10.21697/zp.2011.11.4.07.

Czech-Jeziarska, B. (2015). Powojenne losy nauczania prawa rzymskiego w Polsce Ludowej (1944–1989). *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 8(1), 77–92.

Grodziski, S. (1971). *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772–1848*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Kantor-Kozdrowicki, P., Materniak-Pawłowska, M., Przygodzki, J. (2020). Przedmioty historycznoprawne na polskich wydziałach prawa. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo*, 330 (4000), 149–186. doi: 10.19195/0524-4544.330.9.
- Maziarz, J. (2015). Czy historia prawa jest nauką historyczną czy prawną. *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 67(1), 323–333.
- Morawski, L. (2015). *Wstęp do prawoznawstwa*. Toruń: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa Dom Organizatora.
- Sadowski, P. (2023). Koło naukowe Inter-Lex. W: P. Sadowski (red.), *Heliogabal – Damnatio et memoria. W 1800. rocznicę śmierci* (s. 75–79). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Sylwestrzak, A. (2013). *Historia doktryn politycznych i prawnych*. Warszawa: LexisNexis.
- Szymański, A. (2024). *Przed światem. Szkice historyczno-prawne*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Wąsowicz, M. (1989). O profesji historyka prawa. *Przegląd Humanistyczny*, 33(3), 10–34.
- Wołodkiewicz, W. (2015). Nauczanie prawa czy przepisów prawnych?. *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 67(1), 233–248. doi: 10.14746/cph.2015.68.1.12.
- Wydmański, W. (2020). Rozwój i nauczanie nauk historycznoprawnych w Polsce – zarys problemu. *Z Dziejów Prawa*, 13, 389–404. doi: 10.31261/ZDP.2020.20.26.

Netografia

- Fundacja Edukacyjna „Perspektywy”. (2024). *Ranking Uniwersytety 2023*. Pobrano z <https://2023.ranking.perspektywy.pl/ranking/ranking-uczelni-akademickich/types/uniwersytety> (1.04.2024).
- Uniwersytet Gdański. (2024). *Wydział Prawa i Administracji. Katedra Historii Prawa*. Pobrano z <https://prawo.ug.edu.pl/wydzial/struktura-wydzialu/katedry-pracownie-zaklady/katedra-historii-prawa> (9.04.2024).
- Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. (2024). *Wydział Prawa i Administracji. Struktura Wydziału*. Pobrano z <https://prawo.amu.edu.pl/struktura-wydzialu/> (9.04.2024).
- Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. (2023). *Program studiów [Wydział Prawa i Administracji]. Załącznik nr 1 do uchwały nr 53/VI/2023 Senatu UJ z dnia 28 czerwca 2023 r.* Pobrano z https://bip.uj.edu.pl/documents/1384597/153689234/1_23_UJ.WPA_PRA_3_S.pdf (3.04.2024).
- Uniwersytet Łódzki. (2020). *Program studiów na kierunku „Administracja” [I stopnia]. Załącznik do uchwały nr 769 Senatu z dnia 22 czerwca 2020 r.* Pobrano z https://www.bip.uni.lodz.pl/fileadmin/user_upload/Administracja_I_stopnia_-_program_studi%C3%B3w.pdf (26.04.2024).

- Uniwersytet Łódzki. (2024). *Program studiów na kierunku „Prawo”*. Pobrano z https://www.bip.uni.lodz.pl/fileadmin/user_upload/Prawo.pdf (26.04.2024).
- Uniwersytet Opolski. (2025). *Katedra Nauk o Państwie i Prawie*. Pobrano z <https://inpr.uni.opole.pl/struktura/> (27.02.2025).
- Uniwersytet Szczeciński. (2023). *Wydział Prawa i Administracji. Plan studiów: Administracja I stopnia studia stacjonarne 2023/2024*. Pobrano z https://wpia.usz.edu.pl/wp-content/uploads/Plan-studi%C3%B3w-adm.-studia-I-st.-stac.-23_24.pdf (22.05.2024).
- Uniwersytet Śląski w Katowicach. (2024). *Zmiany strukturalne i funkcjonalne*. Pobrano z <https://us.edu.pl/us-2-0/zmiany-strukturalne-i-funkcjonalne/> (26.04.2024).
- Uniwersytet Warszawski. (2024a). *Informator ECTC – prawo rzymskie i tradycja romanistyczna*. Pobrano z https://informatorects.uw.edu.pl/pl/courses/view?prz_kod=2200-1P005 (7.04.2024).
- Uniwersytet Warszawski. (2024b). *Program prawo finansów i skarbowość. Załącznik nr 119 do uchwały nr 414 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 8 maja 2019 r. w sprawie programów studiów na Uniwersytecie Warszawskim*. Pobrano z <https://wpia.uw.edu.pl/uploads/media/63b6897808eca/program-pfis.pdf> (8.04.2024).
- Uniwersytet Warszawski. (2024c). *Wydział Prawa i Administracji. Historia prawa. Informacje ogólne*. Pobrano z <https://wpia.uw.edu.pl/pl/instituty/institut-historii-prawa> (26.04.2024).
- Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. (2024). *Wydział Prawa i Administracji. Administracja I stopnia [studia stacjonarne]*. Pobrano z <https://wpia.uwm.edu.pl/ksztalcenie/programy-ksztalcenia-0/studia-stacjonarne/administracja-i-stopnia> (28.04.2024).
- Uniwersytet Wrocławski. (2019). *Program studiów: Administracja. Studia I stopnia stacjonarne. Załączniki do uchwały Nr 133/2019 Senatu Uniwersytetu Wrocławskiego z dnia 25 września 2019 r.* Pobrano z <https://prawo.uni.wroc.pl/sites/default/files/attachments/page/Program%20studi%C3%B3w%20ADMINISTRACJA.pdf> (14.04.2024).
- Uniwersytet Wrocławski. (2023). *Program studiów: Kryminologia 2023/2024. Załącznik do uchwały Nr 58/2023 Senatu Uniwersytetu Wrocławskiego z dnia 22 marca 2023 r.* Pobrano z <https://prawo.uni.wroc.pl/sites/default/files/attachments/page/Program%20studi%C3%B3w%20KRYMINOLOGIA%20%28od%20roku%20akademickiego%202023-2024%29.pdf> (14.04.2024).
- Uniwersytet Zielonogórski. (2024). *Instytut Nauk Prawnych. Katedra Teorii, Filozofii i Historii Prawa*. Pobrano z <https://inp.uz.zgora.pl/institut/struktura/katedra-teorii-filozofii-i-historii-prawa/strona-glowna> (16.05.2024).